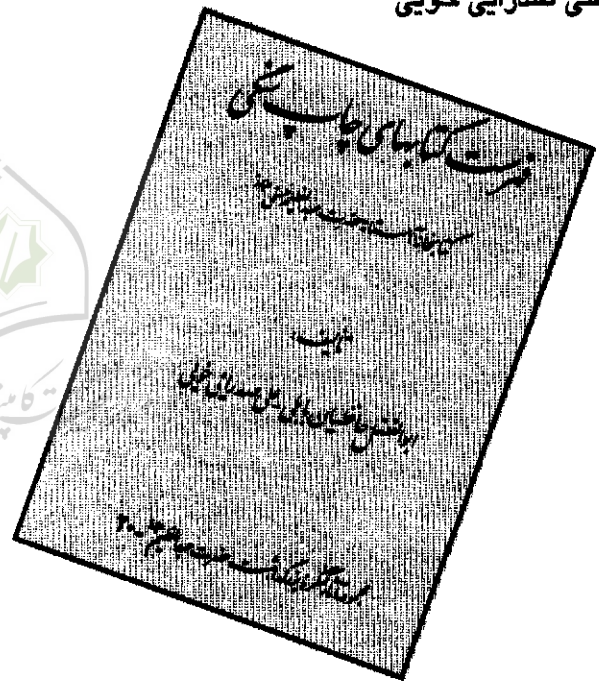

کتاب‌های چاپ سنگی کتابخانه آستان عبدالعظیم حسنی (ع)

علی صدراپی خوبی

فهرست کتابهای چاپ سنگی کتابخانه آستان حضرت عبدالعظیم حسنی (ع)، ابوالفضل حافظیان بابلی، علی صدراپی خوبی، مجموعه آثار کنگره بزرگداشت حضرت عبدالعظیم (ع) ۲۰۰

ورود صنعت چاپ به ایران، تحول شگرفی در تاریخ کتاب به حساب می‌آید. در سال ۱۲۳۳ق که عباس میرزا کارخانه چاپ سربی را در تبریز دایر و اولین کتاب چاپ سربی را منتشر کرد، نشر کتاب از دستنویس به چاپ تغییر ماهیت داد. ولی چاپ سربی در ایران دیری نپایید و چاپ سنگی جایگزین آن گردید. نخستین مطبعه چاپ سنگی را محمدصالح شیرازی از روسیه

به تبریز وارد کرد و در سال ۱۲۵۰ق قرآنی را چاپ سنگی کرد. در دهه های اخیر که چاپ سنگی برچیده شده و چاپخانه های جدید به کار افتاده اند، جامعه علمی برای دسترسی به تاریخ علم و سیر تحول دانش و اندیشه دز سده اخیر، کتاب های چاپ سنگی را مورد توجه قرار داده و روز به روز این آثار در جامعه علمی توجه بیشتری را به خود جلب می کند که انتشار چندین فهرست در دهه اخیر برای کتاب های چاپ سنگی نشانگر آن است. این نوشتار نظری دارد بر تاریخچه چاپ و چاپ سنگی در ایران و پس از آن نظری بر کتاب های چاپ سنگی کتابخانه آستان حضرت عبدالعظیم حسنی در ری.

تاریخ چاپ در ایران

در دایرةالمعارف مصاحب، درباره انواع چاپ چنین آمده است: امروزه به طور کلی سه طریقه در فن چاپ معمول است: ۱. چاپ حروفی یا چاپ سربی یا چاپ برآمده که به آن طیوگرافی نیز می گفتند. ۲. چاپ همسطح یا چاپ سنگی که لیتوگرافی نیز نامیده می شود و چاپ افست از آن ناشی می شود. ۳. چاپ گود یا چاپ گراووری که در آن قسمت هایی که باید چاپ شود، پایین تر از زمینه صفحه چاپ قرار دارند.^۱

اولین چاپخانه در ایران

اولین چاپخانه را در ایران مسیحیان در اصفهان در عهد شاه عباس دوم صفوی دایر نمودند. در این باره یکی از مبلغین مسیحی در کتاب «لغت فرنگی و پارسی» که در سال ۱۰۸۱ق تألیف کرد و در سال ۱۰۹۶ق به طبع رسانید، چنین اظهار می کند: حضرات پادریان کرملیت میدانی میر بصمه خانه عربی و فارسی در عبادتخانه خودشان در اصفهان برپا و دایر کرده بودند و هنوز دارند. ارمانه نیز در جلفه بصمه ارمنی دارند.^۲ در دایرةالمعارف بریتانیا در ماده «ادبیات ارمنی» نیز یک ورق بزرگی به زبان ارمنی چاپ جلفای اصفهان شده که در سنه ۱۰۵۰ق طبع شده است.^۳

۱. دایرةالمعارف مصاحب، ج ۱، ماده «چاپ»، ص ۷۸۵.
۲. لغت نامه دهخدا، مدخل «چاپ»، ج ۵، ص ۶۹۸۴؛ ارغنون، مجموعه مقالات محمدعلی تربیت، به کوشش غلامرضا طباطبایی مجد، تبریز، ص ۲۷۹-۲۷۲.
۳. همان.

سؤال و جواب، تألیف حجة الاسلام محمدباقر شفتی، چاپ در سال ۱۲۴۷ ق.

چاپ سریبی پس از ورود به ایران (سال ۱۲۳۳ ق) به دلیل تحمیل هزینه های فراوان، چندان دوام نیاورد و پس از رواج چاپ سنگی برچیده شد و تا سال ۱۲۹۰ ق که ناصرالدین شاه در سفر به اروپا یک دستگاه چاپخانه با حروف عربی از فرنگستان به ایران آورد، تمام چاپ های ایران به صورت سنگی صورت می گرفت.

در اوایل سده چهاردهم هجری، چاپ سریبی دوباره به کار افتاد و به تدریج جای چاپ سنگی را گرفت.

شاردن نیز در سفرنامه خود درباره صنعت چاپ در ایران و خواسته ایرانیان چنین می نویسد:

ایرانیان صد دفعه تا حال خواسته اند مطبعه داشته باشند. فواید و منافع آن را می دانند و می بینند و ضرورت و سهولت آن را می سنجند، لیکن تا حال کامیاب نشده اند. برادر وزیر اعظم که آدم خیلی عالم و مقرب شاه است، در سنه ۱۰۸۷ ق از من خواست تا عمله ای از فرنگ بیاورم که این کار را به ایرانیان بیاموزد و کتب مطبوعه عربی و فارسی را هم که من به او داده بودم، به شاه نشان داده و اجازه گرفته بود؛ ولی وقتی که پای پول به میان آمد، همه چیز به هم خورد.^۴

بعد از تبریز و طهران، چاپخانه به ترتیب در شهرهای اصفهان، شیراز، ارومیه، بوشهر، مشهد، انزلی، رشت، اردبیل، همدان، خوی، یزد، قزوین، کرمانشاه، کرمان، گروس و کاشان ایجاد گردید.

چاپ سریبی در ایران

عباس میرزا زمانی که در سال ۱۲۱۳ ق حکمرانی آذربایجان را به عهده گرفت، از جمله اقدامات وی وارد کردن مطبعه های متعدد چاپ حروفی (سریبی) به تبریز بود.

عباس میرزا برای این منظور میرزا زین العابدین تبریزی را به روسیه فرستاد و او اسباب و وسایل مختصر چاپ حروفی را به تبریز آورد و اولین کتاب چاپی فارسی در ایران به نام جهادیه میرزا عیسی قائم مقام فراهانی در این مطبعه به چاپ رسید.

از اولین کتاب های چاپ سریبی در ایران می توان این کتاب ها را نام برد:

جهادیه، تألیف میرزا عیسی قائم مقام، چاپ شده در سال ۱۲۳۳ ق؛
مآثر السلطانیه، تألیف عبدالرزاق دنبلی خوئی، چاپ در سال ۱۲۴۱ ق؛

تعلیم نامه در اعمال آبله زدن، تألیف کارمک انگلیسی ترجمه میرزا محمد بن عبدالصبور خویی معروف به حکیم قبلی، چاپ شده در ۱۲۴۵ ق؛

حیوة القلوب، تألیف ملا محمدباقر مجلسی، چاپ در ۱۲۴۰ ق؛

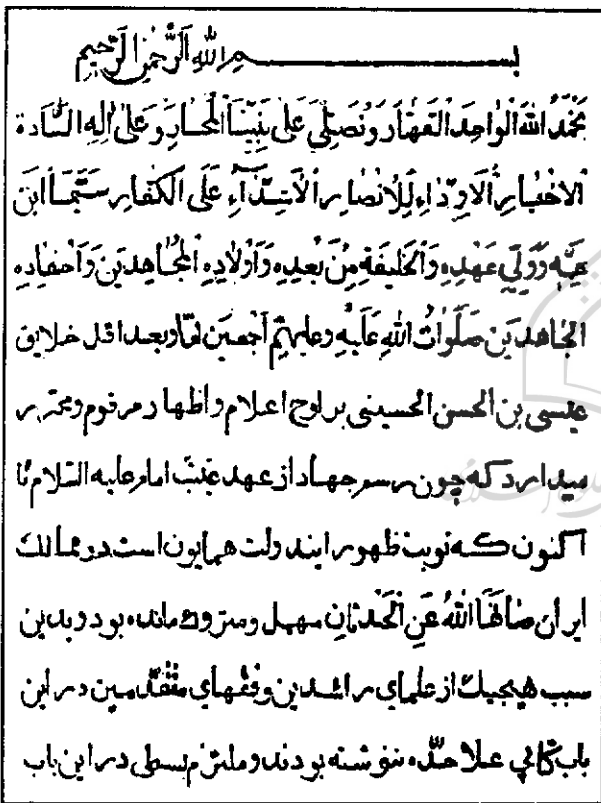
جلاء العیون، تألیف ملا محمدباقر مجلسی، چاپ در ۱۲۴۰ ق؛

مفتاح النبوة، تألیف حاج ملا رضا همدانی، چاپ در سال ۱۲۴۰ ق؛

حق الیقین، تألیف ملا محمدباقر مجلسی، چاپ در سال ۱۲۴۱ ق؛

زاد المعاد، تألیف ملا محمدباقر مجلسی، چاپ در سال ۱۲۴۴ ق؛

اشارات الاصول، تألیف حاجی محمدابراهیم کرباسی، چاپ در سال ۱۲۴۵ ق؛

چاپ سنگی

چاپ سنگی که به آن چاپ همسطح و لیتوگرافی^۵ نیز گفته می شود، نوعی از چاپ و تکثیر کتاب است که سابقاً رواج داشته است.

در دایرة المعارف مصاحب، درباره چاپ سنگی چنین آمده:

لیتوگرافی یا چاپ سنگی نوعی از چاپ مسطح که هم به

۴. لغت نامه معنادا، مدخل «چاپ» به نقل از سیاحتنامه شاردن، جلد چهارم.

۵. Litografi.

عنوان فرایندی هنری و هم به عنوان فرایند چاپ تجارتي به کار می رود. در کارهای هنری از چاپ سنگ چاپ استفاده می شود، ولی در چاپ تجارتي صفحه فلزی به کار می برند. تصویر را معمولاً به صورت معکوس با مداد یا مرکب لیتوگرافی که محتوی صابون یا چربی است، بر روی سنگ یا صفحه فلزی رسم می کنند، اسید چرب این مرکب صابونی نامحلول بر روی صفحه می سازد که مرکب چاپ را به خود می گیرد و آب را رد می کند، سپس طرح رسم شده بر صفحه را به وسیله صمغ عربی و محلول جوهر شوره تشبیت می کنند که جوهر شوره اطراف نقش ها را اندکی می خورد و نقش به صورت برجسته باقی می ماند. سپس تصویر را با تریانتین و آب می شویند و صفحه فلزی یا سنگ آماده آن می شود که با نورد مرکب چاپ بر آن بمالند و چاپ بر صفحات کاغذ را شروع کنند.

این روش چاپ در حدود ۱۷۹۶ م توسط آ. زنفلدر در آلمان اختراع شد، اما در قرن نوزدهم بود که هنرمندان، لیتوگرافی را مورد استفاده قرار دادند.

تا اواخر دوره قاجار تقریباً هر چه در ایران چاپ می شد، با چاپ سنگی بود. نوشته را با مرکب چرب بر روی کاغذهای آهار زده با نشاسته می نوشتند و بر سنگ برمی گردانند و با فشار بر آن منتقل می کردند. باقی کارها به همان صورت که در بالا گفته شد، انجام می گرفت.^۶

اولین چاپخانه سنگی

نخستین مطبعه چاپ سنگی را محمد صالح شیرازی معروف به میرزا صالح تبریزی از روسیه به تبریز وارد کرد. محمدعلی خان تربیت در این باره می نویسد:

در حدود سال ۱۲۴۰ ق عباس میرزا نایب السلطنه میرزا جعفر نام تبریزی را به مسکو فرستاد که یک دستگاه چاپخانه سنگی بیاورد و آن صنعت را نیز بیاموزد. وی دستگاهی به تبریز آورده و دایر کرد.

مشهدی اسدآقا با صمه چی معروف تبریزی که خودش حالا (یعنی در وقت تألیف کتاب در سنه ۱۳۳۰ ق) زنده و مطبعه قدیمش هنوز در تبریز دایر است، روایت می کند که میرزا صالح شیرازی وزیر طهران میرزا اسدالله نامی را از اهل فارس با مخارج زیاد برای گرفتن صنعت چاپ به پترسبورگ فرستاد و مشارالیه پس از مراجعت در تبریز به دستیاری آقا رضا (پدر مشهدی اسدآقا راوی این روایت)

مطبعه سنگی (لیتوگرافی) تأسیس نمود و اولین نسخه ای که در آن مطبعه چاپ شد، قرآن مجید بود به خط میرزا حسین خوشنویس معروف.

بعد از پنج سال شاه این مطبعه را با اجزاء و عمال آن به طهران خواست و اولین نسخه ای که در طهران طبع شد، دیوان نشاط (میرزا عبدالوهاب معتمدالدوله متخلص به نشاط) بود.^۷

چاپخانه سنگی تهران نیز ده سال بعد در سال ۱۲۶۰ ق دایر شد و نخستین کتاب چاپ شده در آن حدیقه الشیعه^۸ مقدس اردبیلی بود.

از اولین کتاب های چاپ سنگی ایران می توان کتاب های زیر را نام برد:

قرآن کریم، چاپ شده در سال ۱۲۵۰ ق؛

زاد المعاد تألیف علامه محمدباقر مجلسی، چاپ شده در سال ۱۲۵۱ ق؛

حدیقه الشیعه، تألیف ملا احمد مقدس اردبیلی، چاپ شده در ۱۲۶۰ ق.

چاپ سنگی و تحولات معاصر

دوران شکوفایی چاپ سنگی در ایران مصادف با تحولات سیاسی و فرهنگی مهمی در ایران بود. نهضت تنباکو (سال ۱۳۱۳ ق) و نهضت مشروطیت (۱۳۲۵ ق) تأسیس دارالفنون در این دوره صورت گرفته است.

صنعت چاپ در این وقایع نقش اساسی داشته، اغلب اطلاع رسانی ها و همچنین کتاب های درسی به وسیله چاپ سنگی، به چاپ رسیده اند.

به عنوان مثال روزنامه های زیر که در تبریز و قبل از مشروطیت منتشر شده و در زمینه سازی مشروطیت نقش اساسی داشتند همه با چاپ سنگی منتشر شده است:

۶. دایرة المعارف مصاحب، ج ۲، ماده «لیتوگرافی»، ص ۲۵۴۶.

۷. لغت نامه دهخدا، مدخل «چاپ»، ج ۱، ص ۶۹۸۶.

- روزنامه ملتی تبریز؟
- روزنامه وقایع اتفاقیه؟
- روزنامه دولت علیه ایران؟

- روزنامه مدنیته؟
- روزنامه ناصری؟
- روزنامه الحدید؟

۲۰۶

جدید

چهارشنبه با اولی اقبال (۱۳۱۳)

اشاره

روزنامه‌های تبریز در این شماره
در پنجشنبه آغاز دولت قیامت
کتابت و رسالت نام تبریز
است با آفتاب و نوشته
روزنامه‌های تبریز در این شماره
(۱۳۱۳)

دانش

فرهنگ مندرجا
کتابت این کتاب
دکتر علی‌اکبر آریان
کتابت این کتاب
دکتر علی‌اکبر آریان

دانشان

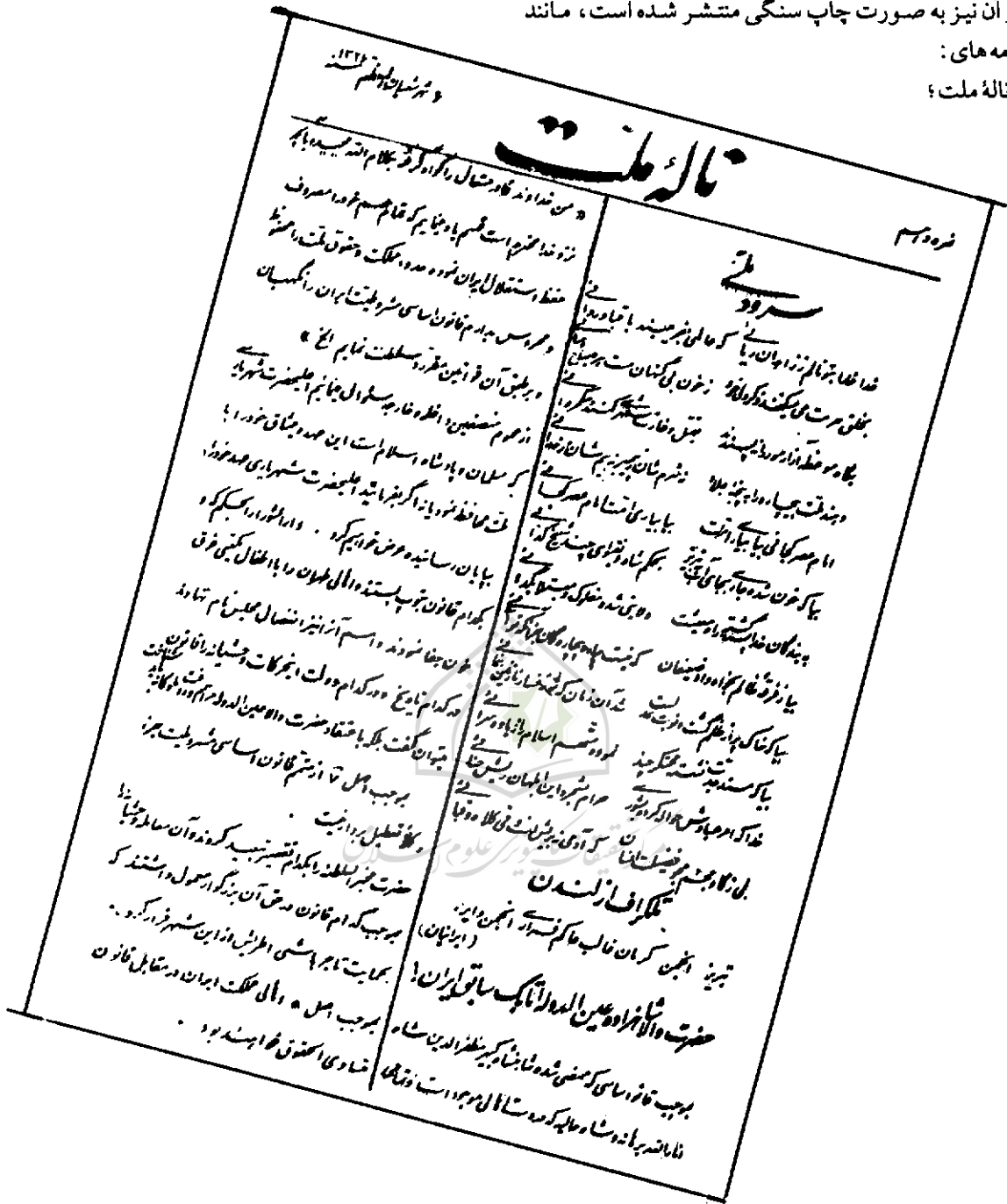
دانشان و اقوال
دانشان و اقوال
دانشان و اقوال

- روزنامه احتیاج (اقبال)؟
- روزنامه ادب؟
- روزنامه کمال؟

- روزنامه معرفت؟
- روزنامه گنجینه فنون.
- همچنین تعداد زیادی از روزنامه‌های عصر مشروطیت و

کتاب‌های چاپ سنگی کتابخانه آستان قدس رضوی (رو)

پس از آن نیز به صورت چاپ سنگی منتشر شده است ، مانند روزنامه های : - ناله ملت ؟

- شکر ؟

- حشرات الارض .

روزنامه چاپ سنگی در آستانه شاه عبدالعظیم

از جمله وقایع عصر مشروطیت ، بست نشینی شیخ فضل الله نوری در آستان حضرت عبدالعظیم حسنی بود . این بست نشینی یا تحصن از روز شنبه ۱۰ جمادی الاول ۱۳۲۵ ق آغاز گردید .

- انجمن ؟

- ابلاخ ؟

- اخوت ؟

- اسلامیة ؟

- امید ؟

- آزاد ؟

- آذربایجان ؟

چاپ لویایح در آستانه عبدالعظیم به محض رسیدن چاپخانه به آستانه کار چاپ شروع گردید و اولین شماره نشریه بست نشینان به نام «لویایح» در روز دوشنبه ۱۸ جمادی الثانی ۱۳۲۵ ق (۲۹ روز پس از شروع بست نشینی) منتشر گردید. لویایح در قطع رحلی و در شش صفحه و نیم به خط نستعلیق بسیار خوش منتشر می گردید و به وسیله آن افکار شیخ فضل الله نوری و مخالفان مشروطه عرضه می گردید. بست نشینی بعد از سه ماه در سه شنبه ۸ شعبان ۱۳۲۵ ق به پایان رسید و انتشار لویایح نیز قطع گردید.^۸

طرفداران شیخ از ابتدای تحصن در نظر داشتند که اندیشه و افکار خود را به صورت مکتوب منتشر سازند، ولی چاپخانه های تهران هیچ کدام حاضر به چاپ و انتشار مطالب آنان نبودند. ابتدا متحصنین مطالب خود را روی ورقه با خط خوش می نوشتند و از روی آن عکس برداشته منتشر می نمودند، ولی چون هزینه این کار زیاد بود، در صدد تهیه چاپخانه برآمدند و به آستانه عبدالعظیم بردند. ماجرای خرید و انتقال این چاپخانه به آستانه، جالب بوده و در روزنامه حبل المتین تهران در همان ایام چنین درج شده است:

تلگرافی جعلی و مکتوب از حضرت عبدالعظیم، محرر شیخ فضل الله آورد به مطبعه، به اسم آقا سید مرتضی واقع در کاروان سرای نایب السلطنه توی بازارچه مذکور که چاپ نمایند. و گفت که در تمام مطبعه ها برده ایم چاپ نکرده اند و شما چاپ می نمایید؟ آقا سید مرتضی متقبل شد که چاپ نماید. اجزای مطبعه که وطن پرست و غیورند، آقا سید مرتضی را مانع شدند که شایسته نیست احدی چاپ نکرده، شما این بدنامی را قبول کنید. سید مرتضی متأثر نشد. اجزای مطبعه متعهد شدند که طبع نمایند. آقا سید مرتضی مجبور شد رد کرد به همان محرر. بعد از آنکه مأیوس شد، روز دوشنبه ۴ جمادی الثانیه شیخ علی اصغر تعزیه خوان و سیدی دیگر آمدند و یک دستگاه چرخ از آقا سید مرتضی خریدند به مبلغ یکصد و سی تومان. شب سه شنبه جلودار و آبدار عضدالملک آمدند و پول را تسلیم نموده بار سه قاطر نموده بردند در جانخانی جا دادند بقیه اسباب آن را شب چهارشنبه آمدند بردند در حضرت عبدالعظیم. و جای دستگاه چرخ فعلاً در کارخانه آقا سید مرتضی خالی است. و اجزای که از مطبعه برای چاپ برده اند، چهار نفرند به قرار ذیل:

ورق زن: مهدی ابراهیم و کربلایی محمدحسین؛
ورق انداز: جعفر آقا خواهرزاده آقا سید مرتضی؛
چرخ کش: میرزا هادی؛
نورد تاب: سید رضا پسر خود آقا سید مرتضی.
جای این چرخ در حضرت عبدالعظیم در طویله منزل کربلایی عباسعلی است فعلاً اگر تغییر ندهند.

۲۷
مطبوع در آستانه مقدسه حضرت عبدالعظیم سلام الله علیه و علی آباءه الکرام
برای اقباه و دفع اشتباه از برادران وینی روز دوشنبه بیستم جمادی الثانی
بسم الله الرحمن الرحیم
شرح مقاصد حضرت محمد الاسلام و اولین آقای حاجی شیخ فضل الله و سایر بزرگان و بزرگان و بزرگان و بزرگان
و غیرهم آن است که سال گذشته از دست دشمنان غریبانه اسیرت کرد و آن جناب این بزرگوار و کاپوشان و وزیر
و کاشخ بزرگوار خود با رعیت فدا میکنند آن وقت سرچشمه و قلم و قلمی و قلمی و قلمی و قلمی و قلمی و قلمی
و قلمی و قلمی و قلمی و قلمی و قلمی و قلمی و قلمی و قلمی و قلمی و قلمی و قلمی و قلمی و قلمی و قلمی و قلمی و قلمی
از آستانه ای افتد و در اضطرار برای جان خود تحمل برود و گفتند معجز این مرض و ملک ملکی آن است که مردم جمع شوند
و از پادشاه بخواهند که سلطنت را از او بگیرند و در تقایف و قلمی و قلمی و قلمی و قلمی و قلمی و قلمی و قلمی و قلمی و قلمی و قلمی
که من بعد رفتار کرده اید پادشاه و طبقات قدم چشم او بیج وقت از آن تشریح می کند و این تشریح را در این کتاب
و این موصیح از خود چاپ بفرستید یکدیگر بفرستید و بفرستید پادشاه رسانید و در ملک تشریح کنید و گفتند نام آن مکرانی به نحو
بزرگان این زبان سلطنت استبداد است و نام این مکرانی تشریح را در سلطنت مشروطه است و نام تشریح را در سلطنت مشروطه است
و کلام و یا بفرستید و نام مرکز ذکرات آنها مجلس شورای ملی است و نام تشریح را در سلطنت مشروطه است و نام تشریح را در سلطنت مشروطه است

۸. این لویایح به کوشش هما رضوانی با نام «لویایح آقا شیخ فضل الله نوری» در تهران از سوی انتشارات نشر تاریخ ایران در سال ۱۳۷۲ ش به قطع رحلی در ۷۰ صفحه، چاپ شده است.

خوشنویسان کتاب‌های چاپ سنگی

کتاب‌های چاپ سنگی قبل از چاپ به دست خوشنویسان ماهر با مرکب چاپ در کاغذ چاپ تحریر می‌گردید. اغلب آنها به خط نسخ و برخی به خط نستعلیق و ثلث تحریر شده است. اسامی تعدادی از این خوشنویسان که بیش از پنج اثر از کتاب‌های به چاپ رسیده آنان در کتابخانه آستان عبدالعظیم حسنی موجود است، عبارتند از:

۱. ابوالقاسم بن ملا محمد رضا نوری کمر بنی
  ۲. ابوالقاسم خوانساری
  ۳. احمد بن ملاحسین نقرشی ملقب به کاتب الشریعه
  ۴. احمد بن سید محمد رضا طباطبایی اردستانی ملقب به صدرالکتاب
  ۵. احمد بن محمد هزار جریبی
  ۶. اسدالله اشرف الکتاب بن محمد کاظم موسوی خوانساری
- خراسانی قمی تهرانی
۷. جمال‌الدین بن ابوطالب اصفهانی ملقب به سلطان الکتاب
  ۸. زین العابدین بن محمد علی محلاتی گلپایگانی
  ۹. زین العابدین شریف صفوی خوبی ملقب به فخرالاشرف
  ۱۰. زین العابدین قمی
  ۱۱. طاهر بن عبدالرحمن خوشنویس تبریزی قراجه داغی
  ۱۲. عبدالکریم شریف شیرازی
  ۱۳. میرزا عبدالله حائری تهرانی
  ۱۴. علی اصغر بن عبدالجبار اصفهانی سیمری
  ۱۵. علی بن حسن تبریزی
  ۱۶. علی بن محمد علی خوانساری
  ۱۷. کلب علی بن عباس افشار شوندی قزوینی
  ۱۸. میرزا آقا کمره‌ای
  ۱۹. محمد باقر بن عبدالحسین خان بن [حاج] محمد حسین

الصدر الاعظم الاصفهانی

۲۰. محمد باقر بن محمد حسن اروجنی اصفهانی
  ۲۱. محمد حسن بن محمد علی اصفهانی
  ۲۲. محمد حسن بن محمد علی گلپایگانی
  ۲۳. محمد حسن گلپایگانی
  ۲۴. محمد حسین تبریزی
  ۲۵. میرزا محمد خوانساری
  ۲۶. سید محمد رضا بن ابوالحسن طباطبایی اردستانی
  ۲۷. محمد رضا بن علی اکبر خوانساری
  ۲۸. محمد صادق بن ابوالقاسم حسینی خوانساری
  ۲۹. محمد صادق بن محمد رضا تویسرکانی
- فهارس کتاب‌های چاپ سنگی
- تاکنون فهارس متعددی برای کتاب‌های چاپ سنگی نوشته شده است که عبارتند از:
۱. فهرست کتب چاپ سنگی موجود در کتابخانه سازمان مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی، تهران، ۱۳۷۱ ش، وزیری، ۱۵۴ ص. در این فهرست ۳۹۹ کتاب چاپ سنگی فارسی و ۲۲۰ کتاب عربی معرفی شده است.
  ۲. فهرست کتب درسی چاپ سنگی موجود در کتابخانه ملی ایران، تهران، ۱۳۷۶ ش، وزیری، ۴۱۵ ص، در این فهرست ۹۹۱ کتاب چاپ سنگی معرفی شده است.
  ۳. فهرست کتب چاپ سنگی فارسی کتابخانه ملی تبریز، قم، کتابخانه آیه الله مرعشی، ۱۳۷۹ ش، ۳۶۸ ص، در

این فهرست ۱۰۳۰ کتاب چاپ سنگی فارسی معرفی شده است.

۴. فهرست کتب چاپ سنگی کتابخانه آستان حضرت معصومه (س)، این فهرست در سال ۱۳۷۷ ش تألیف شده و در آن حدود ۳۴۰۰ نسخه چاپ سنگی فارسی و عربی و دیگر زبان‌ها معرفی شده، ولی تاکنون منتشر نشده است.

۵. فهرست کتب چاپ سنگی کتابخانه آستان عبدالعظیم حسنی، این فهرست در سال ۱۳۸۱ ش تألیف شده و در آن حدود ۳۲۴۰ نسخه چاپ سنگی و سربی فارسی و عربی و دیگر زبان‌ها معرفی شده است.

۶. فهرست کتاب‌های چاپی فارسی، خانابامشار، ۵جلد، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۳۷ ش.

۷. فهرست کتاب‌های چاپی عربی، خانابامشار، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۳۷ ش.

شایان ذکر است که در دوره رواج چاپ سنگی در ایران در کشورهای ترکیه، مصر، عراق، روسیه و اروپا، کتاب‌ها به صورت سربی منتشر می‌شده است.

اغلب این کتاب‌ها در موضوعات علوم اسلامی، مانند علوم قرآن، علوم حدیث، تاریخ و جغرافیا، فقه و اصول، بررسی‌های اسلامی، کلام و فلسفه و عرفان، ادبیات فارسی و عربی و... هستند که در فهرست کتابخانه به تفصیل معرفی شده‌اند.

اسلوب تنظیم فهرست کتاب‌های چاپ سنگی

فهرست کتاب‌های چاپ سنگی کتابخانه آستان عبدالعظیم در چند بخش (کتاب‌های فارسی، عربی، ترکی، اردو، انگلیسی و فرانسوی) و در هر بخش به ترتیب الفبای عنوان کتاب‌ها تنظیم شده است.

ترتیب چینش اطلاعات بدین نحو است:

۱. نام کتاب؛

۲. موضوع کتاب: که در روبه روی عنوان کتاب در داخل پرانتز قرار گرفته است.

۳. مؤلف یا مترجم: که در زیر عنوان کتاب قرار دارد.

۴. نام کاتب نسخه؛

۵. سال و محل چاپ؛

۶. ناشر و مطبعه؛

۷. قطع کتاب (جیبی، رقعی، خشتی، وزیری، وزیری بزرگ، رحلی)؛

۸. تعداد صفحات؛

۹. شماره مسلسل کتاب که با آن شماره کتاب در مخزن،

مستقر شده و می‌توان کتاب را از کتابخانه درخواست نمود.

برای سهولت مراجعه در پایان کتاب، فهرس مؤلفین، مطبعه‌ها، اماکن و کاتبان نیز افزوده شده است.

کتابخانه آستان حضرت عبدالعظیم

کتابخانه فعلی آستان حضرت عبدالعظیم در سال ۱۳۲۳ ش به همت مرحوم جواد مؤذنی دایر شده است.

هم‌اکنون تعداد کتاب‌ها و نشریات کتابخانه به حدود سی و پنج هزار جلد بالغ می‌شود که به سه بخش عمده تقسیم می‌شوند:

۱. ۷۵۰ نسخه خطی، که فهرست آنها تهیه شده و جداگانه منتشر خواهد شد.

۲. کتاب‌های چاپ سنگی و سربی قدیم، شامل حدود ۳۲۴۰ جلد که در فهرست کتاب‌های چاپ سنگی آستان عبدالعظیم حسنی معرفی شده‌اند.

۳. کتاب‌های چاپی که بر ۳۰۰۰۰ جلد بالغ می‌شود و فهرست آنها به صورت رایانه‌ای تهیه شده و در کتابخانه در دسترس عموم قرار دارد.

کتاب‌های چاپ سنگی کتابخانه

در این کتابخانه حدود ۳۲۴۰ جلد کتاب چاپ سنگی و سربی قدیم نگهداری می‌شود. این کتاب‌ها اغلب در سده اخیر در کشورهای اسلامی (ایران، ترکیه، مصر، عراق، هند و پاکستان) به چاپ رسیده‌اند و در مواردی نیز کتاب‌های چاپ روسیه و اروپا در میان آنها به چشم می‌خورد.

